

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ НА ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

На основі комплексного аналізу висвітлено основні причини міжнародної міграції робочої сили в умовах глобалізаційних процесів, розкрито її особливості, охарактеризовано головні сфери зайнятості трудових мігрантів, визначено соціально-економічні наслідки зовнішньої трудової міграції та подано їх класифікацію. Зазначено, що в Україні міжнародні міграції мають виключно економічний характер і наслідки їх впливу неоднозначні. Вказано, що окрім позитивного впливу, трудова міграція здійснює також негативний вплив, яким не можна нехтувати. Запропоновано розробити таку державну міграційну політику, яка б могла подолати негативізм і раціонально використовувати позитив для економічного розвитку країни.

Ключові слова: міжнародна міграція робочої сили, зовнішня трудова міграція, трудові мігранти, заробітна плата, бідність, добробут населення, еміграція.

JEL: F 22

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів міжнародна міграція робочої сили набула масового характеру, стала об'єктивною реальністю соціально-економічного розвитку країн та невід'ємною частиною формування світового ринку праці. За підрахунками авторитетних міжнародних організацій та окремих учених, у перші роки XXI століття за межами своїх країн перебувало понад 190 млн. осіб (3% населення Землі). Загалом у міграційному обігу було задіяно 218 держав світової співдружності. При цьому найбільшу кількість іммігрантів щороку приймали США (близько мільйона), Німеччина (понад 800 тис.) та Росія (понад 600 тис.).

Про глобалізацію міграційних процесів свідчить і той факт, що загальна кількість міжнародних мігрантів лише за останні майже тридцять років зросла більш, ніж удвічі. Причому 60% з них перебувають у промислово розвинутих державах Заходу, в той час як решта – у країнах, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародну міграцію робочої сили, причини та наслідки її поширення досліджували багато вчених. Зокрема, вагомий внесок у вивчення проблеми міжнародної міграції населення зробили такі західні науковці, як Р. Брубейкер, А. Вільямс, Ж. Зайончковська, Р. Еппльард, І. Івахнюк, В. Іонцева, Р. Іредейл, С. Каслз, М. Міллер, С. Метелева, Дж. Солт, О. Старк, П. Стокер та ін. Серед вітчизняних учених, які ґрунтовно досліджували зазначену проблему, насамперед необхідно назвати А. Гайдуцького, І. Гнибіденка, В. Крисаченка, Е. Лібанову, О. Малиновську, С. Пирожкова, А. Поручника, М. Романюка, Н. Тиндика, О. Хомру, Н. Шульгу та ін.

Формування цілей. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених міжнародній міграції, та на певні успіхи в дослідженнях передумов, чинників зовнішньої трудової міграції, проблем формування міграційної політики, питання міжнародної міграції робочої сили залишається відкритим і потребує детальнішого вивчення та аналізу. Зокрема, доволі актуальним є виявлення і дослідження основних наслідків

впливу зовнішньої трудової міграції на добробут населення України з метою розробки способів та шляхів їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом міжнародна міграція робочої сили являє собою переміщення працездатного населення із однієї країни в іншу з метою пошуку роботи, нових сфер реалізації своїх здібностей і кращих умов життя. Як правило, вона здійснюється під впливом економічних і неекономічних (позаекономічних) причин (рис. 1).

Рис. 1. Причини міграції робочої сили

В сучасних умовах господарювання характерною ознакою процесів міжнародної міграції населення є те, що вони у більшості випадків мають виключно економічний характер і зумовлюються пошуками нового місця праці за межами батьківщини. Основною причиною, яка спонукає людей залишати власні домівки та вирушати на пошуки кращої долі за кордон, є різниця в рівнях життя та економічних можливостях у різних регіонах світу, зокрема між промислово розвинутими державами і країнами, що розвиваються. Протягом останніх десятиріч ця різниця невпинно зростала, визначаючи відносно благополуччя одних та вражаючу бідність інших. Так, наприклад, для порівняння: мінімальна заробітна плата серед країн Європейського Союзу найвища у Люксембурзі – 1874,19 євро, а найнижча у Румунії – 157,26 євро. В Україні мінімальний розмір заробітної плати становить 91 євро (з 01 грудня 2013 року розмір мінімальної заробітної плати становить 1218 грн.) [1].

Як відомо, розвиток та добробут будь-якої країни, у першу чергу, залежить від матеріального становища її населення. Країна ніколи не буде багатою, якщо в ній основна частина населення зубожіла, а інша – за наявного рівня доходів не спроможна задовольнити власні життєві потреби, сформувані достатній рівень заощаджень.

В Україні упродовж останніх років спостерігається погіршення загальної економічної кон'юнктури, значне відставання реального життя від існуючих стандартів, формується високий рівень суспільного незадоволення діяльністю влади. Так, надмірна інфляція, спад виробництва, вимушена неповна зайнятість та безробіття, низькі стандарти оплати праці, значна непристосованість до нових умов системи соціального захисту, відсутність законодавчих важелів впливу призводять до падіння реальних доходів домогосподарств; посилення майнової диференціації населення; загострення процесу маргіналізації суспільства, що виявляється у збільшенні чисельності маргіналів і посиленні їх впливу на суспільну свідомість та загальну соціальну ситуацію в країні; поширення та поглиблення бідності.

Власне проблема бідності є найбільючішою для сучасного розвитку українського суспільства. Адже все частіше бідними стають люди, які все своє життя чесно працювали, жили за законами суспільства, мали непогані заробітки. По суті, ряди бідних, крім традиційно малозабезпечених верств населення (пенсіонерів, багатодітних і неповних сімей, інвалідів), поповнюють працюючі громадяни. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2012 році частка населення із середньо-душовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму становила 9,1% загальної чисельності населення, у 2011 році – 7,8% загальної чисельності населення [2]. Водночас, за результатами доповіді “Самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів” (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств), у 2012 році частка домогосподарств, які оцінили рівень своїх доходів як достатній, досягнула 49,7%. Два з п'яти обстежених домогосподарств вважали свій дохід достатнім для нормального харчування, але вони обмежували себе у споживанні непродовольчих товарів та послуг. Разом з тим, 2,9% домогосподарств, а серед багатодітних – 9% не змогли забезпечити навіть достатнє харчування [3].

Таким чином, наявність роботи та отримання заробітної плати в Україні не захищає від бідності й низького рівня життя. Щоб вижити в сучасних умовах господарювання домашні господарства змушені вдаватися до пошуку додаткових джерел заробітку, одним з яких є міжнародна трудова міграція. Власне міжнародна міграція робочої сили для багатьох верств економічно активного населення України є чи не єдиним із небагатьох засобів підвищення рівня життя та уникнення бідності.

Як показує вітчизняна практика, зовнішня трудова міграція населення України істотно зросла з моменту проголошення незалежності нашою державою. Серед її основних причин – суттєве зниження рівня та якості життя населення на початку 1990-х років, поява такого нового для пострадянських країн чинника, як масове безробіття, а головне – спрощення процедури виїзду за кордон і зміни місця проживання, які стали наслідком демократизації суспільства.

В сучасних умовах, за різними оцінками, за кордоном перебуває від 3 до 7 млн. українських трудових мігрантів. Враховуючи те, що в Україні на 01 січня 2013 року нараховувалося 31846,8 тис. осіб економічно-активного населення працездатного віку (15–64 роки), то можна говорити про міграцію з України майже 1 частини активного населення працездатного віку [4]. Однак однозначних даних щодо цього явища не існує, оскільки міграція у деяких випадках має тінювий (нелегальний) характер. Так, згідно з результатами дослідження, здійсненого Державною службою статистики України та Інститутом демографії та соціальних досліджень у рамках проекту, фінансованого ЄС і впроваджуваного Міжнародною організацією праці (МОП) та Міжнародною організацією з міграції (МОМ), із січня 2010 року до червня 2012 року

1,2 млн. осіб, тобто 3,4% населення України, у віці від 15 до 70 років працювали чи шукали роботу за кордоном [5, с. 3].

Загалом прийнято вважати, що на заробітки за кордон їдуть представники найбільш вразливих прошарків населення. Насправді ж у 58% тих, хто збирається за кордон, є робота в Україні. Власне, це і є свідченням того, що українські мігранти вирушають на заробітки в країни, де їх праця оплачується дорожче, ніж на батьківщині. У даному контексті доцільно навести слова Н. Карпачової: “Визначальним мотивом до еміграції є не стільки середній рівень заробітку, який мігрант може заробити в країні потенційної міграції, а насамперед різниця в доходах між країною, куди збирається мігрант, і країною його походження. При цьому більшість людей, які виїжджають з України з метою працевлаштування за кордоном, – це люди, які не мають стабільного доходу, який би забезпечив гідний рівень прожиткового мінімуму для них самих та їх родини вдома” [6, с. 4].

Те, що люди їдуть за кордон за більшими доходами, не є дивним. Адже в Україні роботу знайти можна, проте прожити на запропонований заробіток неможливо, а тим більше вирішити життєво важливі матеріальні проблеми. Тому серед трудових мігрантів, які вирушають за кордон у пошуках “кращої” роботи, 30% власні перспективи пов’язують зі збільшенням доходів, ще майже 40% – з покращенням добробуту членів сім’ї [7, с. 90].

У більшості випадків на трудову міграцію наважуються особи, котрі вже мають міграційний досвід. Так, троє з чотирьох осіб, які раніше були за кордоном на заробітках, орієнтовані на повторні поїздки. Причому частка шукачів пристойного заробітку помітно вища серед мешканців областей, які мають кордони з країнами далекого зарубіжжя, і особливо висока (10%) у Закарпатській області, що межує з усіма чотирма західними сусідами України [5, с. 5].

Найчастіше українські заробітчани виїжджають за кордон терміном від 1 до 6 місяців. Це так звані мігранти-сезонники, більшість з яких працює за кордоном на тих робочих місцях, що не потребують тієї кваліфікації, яку вони мають. За оцінками спеціалістів центру “Демократичні ініціативи”, їх кількість становить від 5 до 7 млн. осіб, з них 60–80% мають роботу в Україні, а для поїздок зазвичай використовують відпустки. Основними країнами працевлаштування мігрантів-сезонників є Росія, Польща, Німеччина. На більш тривалий термін – у середньому 1,5–2 роки – трудові мігранти виїжджають до Італії, Іспанії, Португалії [5, с. 4].

Основними сферами зайнятості працівників-мігрантів є: будівництво, сільське господарство, колективні послуги (прибирання вулиць та будівельного сміття), транспорт і зв’язок, послуги домашньої прислуги (прибирання домівки, готування їжі, доглядання дітей та немічних людей похилого віку), промисловість (переважно виробництво товарів широкого вжитку – хлібобулочних виробів, одягу, взуття), сфера торгівлі та сервісу (у т. ч. готельний бізнес). При цьому розподіл трудових мігрантів за сферами діяльності суттєво варіює залежно від статі та країни перебування. Наприклад, у Польщі, Чехії, Словаччині і Португалії люди зайняті на будівництві та присадибному господарстві. В Італії, Великобританії, Німеччині, Іспанії мігранти доглядають за хворими й особами похилого віку. У США, Канаду, Ірландію, Ізраїль приїжджають працювати програмісти, медики, підприємці [5, с. 4; 7, с. 89; 8].

Враховуючи особливості міжнародної міграції робочої сили, доцільно зазначити, що у більшості випадків її причини мають виключно економічний характер. Тобто основною метою будь-якого заробітчанського мігранта є бажання заробити як можна

більше коштів для себе та своєї родини, яка залишилася на батьківщині. При цьому більша частина зароблених за кордоном грошей переправляється у країну призначення як офіційними, так і неофіційними шляхами.

За офіційними даними НБУ, в 2012 році в Україну надійшло близько 7,5 млрд. дол. приватних переказів, що становить 4% ВВП країни. При цьому, за експертною оцінкою, обсяг переказів від трудових мігрантів склав близько 4,5 млрд. дол. Разом з тим, Центр соціальних та економічних досліджень CASE підрахував, що без стимулюючого впливу трансфертів мігрантів українська економіка втратила б 7% свого потенціалу [5, с. 10; 9].

Необхідно зазначити, що ці дані неоднозначні. Адже, як свідчить світова практика, частка грошових коштів, що офіційно переправляються в країну походження мігранта, практично дорівнює тій, що ввозиться ним самим. За оцінками НБУ, обсяги коштів, що надійшли в країну неформальними каналами, за 2012 рік, як і за 2011 рік становили 1 млрд. дол., або 13,8% від загальних обсягів грошових переказів в Україну [9].

Грошові перекази включають значні обсяги не тільки фінансових, але й матеріальних ресурсів. Так, відповідно до Інструкції Платіжного балансу, що періодично публікується Міжнародним валютним фондом, до грошових переказів відносять як матеріальні, так і фінансові ресурси, які направляють мігранти з країн поточного проживання та працевлаштування до країн їх походження. Оскільки досить часто перекази у товарній формі надходять на батьківщину мігрантів з комерційною метою. Тобто так звані комерційні мігранти не переказують гроші додому, а купують на них товар у країні працевлаштування і завозять його на батьківщину з метою реалізації та отримання ще більшого додаткового доходу.

Слід зазначити, що лівова частка грошових переказів в Україну здійснюється лише із семи країн, на які припадає майже 70% потоків капіталу. Лідером за обсягами традиційно залишається Росія. Так, за перше півріччя 2013 року обсяги надходжень звітні сягнули 2,18 млрд. дол. Загалом на країни СНД у першому півріччі 2013 року припало 38,4% обсягу переказів з-за кордону. З інших країн найбільше переказів надходило із США (9,3%) та Німеччини (6%). На країни ЄС загалом припало 33,8% переказів [9].

Як правило, найбідніші верстви населення використовують отримані кошти із-за кордону на поточне споживання, лікування, придбання товарів тривалого використання, рідше – навчання та повернення боргів, заможніші ж значну частку коштів інвестують у будівництво житла, розвиток власного бізнесу. Цілком можливо, що завдяки отриманим додатковим коштом члени родин мігрантів можуть дозволити собі краще одягатися, відвідувати кінотеатри, клуби, елітні заклади громадського харчування, відпочивати за кордоном.

Загалом перекази заробітчан покращують добробут родичів трудових мігрантів, сприяють скороченню бідності і нерівності, підвищують рівень освіти та здоров'я, деякою мірою пожвавлюють ділову активність. Однак необхідно зазначити, що наслідки впливу міжнародної міграції робочої сили неоднозначні. Окрім позитивного впливу, трудова міграція здійснює також негативний вплив, яким не можна нехтувати.

Зокрема, тривала зовнішня трудова міграція призводить до ускладнення реінтеграційних процесів при поверненні мігрантів до родини, що знаходиться на батьківщині. Так, дуже часто можна спостерігати випадки, коли мігрант повертається в Україну з твердим наміром залишитися, однак після 2–3 місяців знову їде за кордон. Пояснюється даний процес тим, що перед мігрантами, які прийняли рішення повернутися на батьківщину, постають психологічні виклики. Здебільшого колишні

трудова мігранти висловлюють жаль із приводу того, що їм важко відновити емоційні стосунки з рідними, “вписатися” в нове життя, віднайти в ньому для себе “соціальну нішу” та знайти роботу, адекватну їх запитам і бажанням. Таким чином, існує значна диспропорція між кількістю мігрантів, котрі декларують бажання повернутися додому (це 65–75%), та кількістю тих, хто це бажання реалізує (20–25%) [5, с. 6].

Загалом соціологічні дослідження підтверджують, що орієнтація за кордон для постійного проживання більше притаманна особам, які мають досвід трудової міграції, ніж тим, хто такого досвіду не має, а з числа заробітчани – тим мігрантам, котрі частіше і довше перебували за кордоном [5, с. 6]. Таким чином, трудова міграція виступає фактором, що підвищує ризик еміграції. Тобто нинішні тимчасові поїздки на заробітки можуть перетворитися для України у незворотні втрати населення. Окрім того, ця перспектива стає більш реальною зі збільшенням строків заробітчанинських поїздок, створенням умов для мігрантів у країнах-реципієнтах, кращою адаптацією українських мігрантів за кордоном, покращенням внаслідок цього їх заробітків та умов проживання.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що серед мігрантів майже 30% складають висококваліфіковані фахівці, які користуються найбільшим попитом у розвинених країнах. Як правило, таких спеціалістів запрошують на роботу на довгостроковий період або ж пропонують постійне проживання. Тобто спеціалісти високого рівня кваліфікації залишають батьківщину з великою ймовірністю не повернутися. Причому професійний досвід і знання, які були надбані в нашій державі та за її рахунок, починають примножувати суспільний інтелект держав, що запрошують до себе необхідних спеціалістів. Це негативно позначається не тільки на кількісному, але й на якісному потенціалі трудових ресурсів країни.

У деяких випадках зовнішня трудова міграція негативно позначається на здоров’ї заробітчани. Пояснюється це тим, що більшість трудових мігрантів, потрапивши в “іншу” країну, стикається з “культурним шоком”, який пов’язаний з психологічною адаптацією до нових умов, почуттям загубленості, відкинутості чи втрати. Окрім цього, заробітчани, приїхавши у країну-міграції, часто потрапляють у тіньові (неформальні) сегменти ринку праці, працюють у важких умовах, наражаються на ризик трудової і сексуальної експлуатації, стають жертвами торгівлі людьми. Причому йдеться не лише про жінок, з яких роблять повій, а й про чоловіків, котрих використовують для трудової експлуатації на будівництві та в сільському господарстві. Так, за даними соціологічних оцінок, приблизно 120 тис. українських громадян (60% чоловіків і 40% жінок) за період з 1991 року постраждали від сучасного рабства [5, с. 11].

Міграція робочої сили призводить до виникнення і такого поняття, як соціальні сироти. Діти заробітчани, переважно у випадках, коли за кордон виїхала матір, залишаються без належної опіки, що призводить до негативного сприйняття ними реалій і оточення. Разом з тим, діти трудових мігрантів все частіше стають так званими дітьми вулиці. Утворюється значний прошарок утриманців – молодих людей працездатного віку, які не вважають за потрібне працювати, а живуть за надіслані їм батьками кошти. Для своїх однолітків вони стають вагомим доказом того, що заробляти пристойні гроші можна виключно за кордоном. Свідченням цього є жахаючі результати деяких досліджень. Зокрема, за даними опитування, проведеного серед учнів старших класів однієї з київських шкіл, 86% респондентів не бачать свого майбутнього в Україні, а 65% випускників націлені на негайний виїзд за кордон [10, с. 40]. Приголомшливими є й результати дослідження, проведеного міжнародним кадровим порталом HeadHunter у листопаді 2012 року. Згідно з отриманими даними, 91% українських високо-

кваліфікованих молодих фахівців з вищою освітою думає про роботу за кордоном. Так, майже половина респондентів (48%) має серйозні наміри виїхати з України за будь-якої зручної нагоди, 43% – розглядають можливість пошуку роботи за кордоном, 5% – хочуть використати навчання за кордоном для того, щоб залишитися там працювати, і лише 4% – зовсім не планують виїжджати з України [11].

Головною причиною виїзду молоді на роботу за кордон, на думку більшості респондентів (72%), є відсутність перспектив на майбутнє в Україні. 44% респондентів основною причиною потенційної міграції вважають низький рівень оплати праці, 41% – те, що в Україні немає умов для повноцінної реалізації професійних якостей, а нестабільна політична ситуація видається “коренем зла” для 34% респондентів.

Найпопулярнішими для запланованої трудової міграції є розвинуті західні країни: Європа (63%), США та Канада (42%), а менш популярними – Росія (14%), Азія (8%), Південна Америка (5%), Африка (3%).

Для тих, хто бажає виїхати за кордон, велике значення має вік. 40% опитаних впевнені, що емігрувати краще в молодому віці, коли ще немає сім’ї. Ще 15% вважають, що варто використовувати навчання за кордоном як “трамплін” для побудови кар’єри. 9% відповіли, що їхати за кордон краще у молодому віці, але вже із сім’єю. Втім, істотна частина опитаних (36%) упевнена, що вік і сімейний стан у цій ситуації не мають значення. 43% респондентів вже перебувають у шлюбі, 24% – мають неофіційні відносини, а 33% – зовсім не мають відносин [11].

Таким чином, одержані результати досліджень дають змогу констатувати той факт, що в Україні простежується чітка тенденція до формування наступного покоління трудових мігрантів.

Міжнародна міграція робочої сили породжує низку й інших негативних наслідків, зокрема: зростає кількість розлучень, зменшується народжуваність та знижується якість виховання молоді, а проституція і наркоманія у свідомості молодих людей стають звичними явищами (рис. 2).

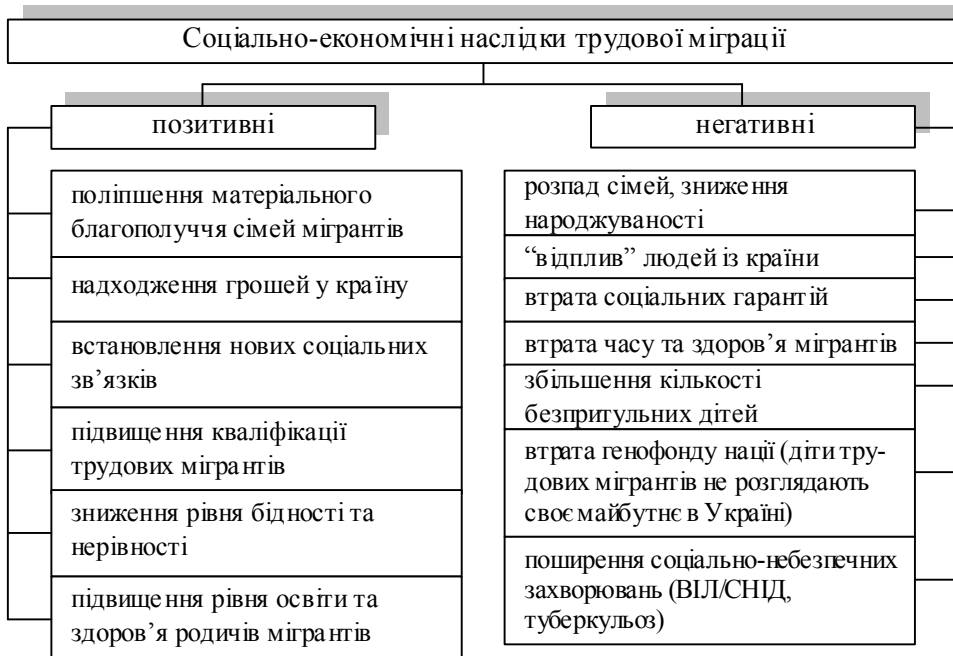

Рис. 2. Соціально-економічні наслідки трудової міграції

Висновки. Оцінюючи позитиви та негативи трудової міграції, необхідно врахувати перспективи її розвитку. Не можна забувати про те, що зростаюча кількість заробітчан у міжнародних міграційних потоках зумовлена насамперед пошуком ними кращих умов оплати праці та життя. Саме тому важливо розробити таку державну міграційну політику, яка б могла подолати негативізм і раціонально використовувати позитив для економічного розвитку країни. Для цього, в першу чергу, необхідно мінімізувати економічні причини міжнародної міграції робочої сили шляхом створення достатньої кількості високооплачуваних робочих місць, що загалом позитивно вплине на економіку України та соціально-економічний добробут її населення в майбутньому.

Загалом державна міграційна політика має базуватись на збереженні та розвитку людського потенціалу; забезпеченні ефективної зайнятості; зростанні оплати праці і доходів; підвищенні рівня соціальної безпеки і соціальної захищеності працівників; залученні інвестицій у безперервне професійне навчання; заохоченні високої мотивації до праці, творчої реалізації працівників; прагненні до набуття конкурентних переваг у праці та освітньо-професійному розвитку; забезпеченні конкурентоспроможності робочих місць.

Література

1. Порівняльна характеристика заробітних плат та пенсій в Україні у 2005–2013 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/>.
2. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lugastat.lg.ua/files/zb_samoootsU_2013.pdf.
4. Населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Міграція в Україні: факти і цифри. – 2-ге вид. – К. : Міжнар. орг-ція з міграції (МОМ) в Україні, 2013. – 14 с.
6. Карпачова Н. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном : спец. доп. уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. Карпачова. – К., 2003. – 103 с.
7. Гайдуцький А. П. Характерні риси української трудової міграції за кордоном / А. П. Гайдуцький // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 88–92.
8. Роман З. Бюджет в посилке [Електронний ресурс] / З. Роман // Известия в Украине. – Режим доступу : <http://old.izvestia.com.ua/?/articles/2010/10/25/1841>.
9. Маленькі донори великої економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/publications/2013/10/17/398768/view_print/.
10. Краузе О. Основні тенденції розвитку сучасних міграційних процесів в Україні / О. Краузе // Галицький економічний вісник. – 2008. – № 5(20). – С. 38–43.
11. Майже половина молодих українців хоче працювати за кордоном [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/65946>.

References

1. Comparative characteristics of salaries and pensions in Ukraine in 2005–2013 years [WWW resource]. – Mode of access : <http://infolight.org.ua/content/>.

2. *Differentiation living standards [WWW resource]. – Mode of access : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.*
3. *Self-estimation of their income in households [WWW resource]. – Mode of access : http://www.lugastat.lg.ua/files/zb_samootsU_2013.pdf.*
4. *People [WWW resource]. – Mode of access : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.*
5. *Migration in Ukraine: Facts and Figures. – Vol. 2nd. – Kyiv : International Organization for Migration (IOM) in Ukraine, 2013. – 14 p.*
6. *Karpachyova N. Observance and protection of the rights of citizens of Ukraine abroad : a special report of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights / N. Karpachova. – K., 2003. – 103 p.*
7. *Haidutsky A. P. Characteristics of Ukrainian labor migration abroad / A. P. Haidutsky // Economy and State. – 2007. – № 9. – P. 88–92.*
8. *Roman Z. Budget in a parcel [WWW resource] / Z. Roman // News in Ukraine. – Mode of access : <http://old.izvestia.com.ua/?/articles/2010/10/25/1841>.*
9. *Small donors of large economy [WWW resource]. – Mode of access : http://www.epravda.com.ua/publications/2013/10/17/398768/view_print/.*
10. *Krause O. Major trends in contemporary migration processes in Ukraine / O. Krause // Galician Economic Journal. – 2008. – № 5 (20). – P. 38–43.*
11. *Almost half of young Ukrainian wants to work abroad [WWW resource] // Tyzhden.ua. – Mode of access : <http://tyzhden.ua/News/65946>.*

Редакція отримала матеріал 18 березня 2014 р.